

Filosofinen/syvällinen johdatus korkeimpaan opetukseen

Juha Himanka 2018. Korkein opetus. Opettaminen yliopistoissa ja korkeakouluissa: johdatus opettajalle. Tampere: Vastapaino. 278 s.

Yliopistollista, ”korkeinta” opetusta on annettu niin kauan kuin on ollut yliopistoja eli vuosisatoja. Sen sijaan korkeimman opetuksen pedagogiikkaa on määrätietoisemmin ja systemaattisemmin kehitetty ja opetettu vasta muutamia vuosikymmeniä. Suomessa kuten muuallakin maailmassa yliopisto- tai korkeakoulupedagogisen toiminnan heiveröiset ensiaskeleet otettiin 1960- ja 1970-luvuilla, mutta nykymuotoihinsa toiminta alkoi vakiintua vasta 1990-luvulta alkaen. Tällöin ryhdyttiin järjestämään ensimmäisiä koulutuksia, pystytettiin opetuksen kehittämishankkeita ja organisoitiin alaan aktiiviväen verkosto sekä lehti Peda-Forum, josta myöhemmin kehkeytyi nykyinen tiedejulkaisu

Yliopistopedagogiikka. Oulun yliopisto toimi alan pioneerina käynnistäen valtakunnallisia koulutuksia julkaisten oppimateriaaleja opetuksen ja sen kehittämisen tarpeisiin. Sitten Helsingin yliopistossa ryhdyttiin systemaattisesti kehittämään koulutustoimintaa, mutta ennen kaikkea harjoittamaan alan tutkimusta. Helsinkiläisten voimin ilmestyi vuonna 2003 alan ensimmäinen kokonaisvaltainen oppikirja, ”Yliopisto- ja korkeakouluopettajan käsikirja”. (Lindblom-Yläne & Negvi 2003). Kirja ehti kulua toistakymmentä vuotta monien opettajien käsissä kunnes vuonna 2017 valmistui turkulaisin voimin kirjoitettu teos ”Opettajana yliopistolla: korkeakoulupedagogiikan perusteet” (Murtonen 2017). Vain vuotta myöhemmin ilmestyi käsillä oleva, filosofin, Lapin yliopistossa yliopistopedagogiikan lehtorina toimivan Juha Himangan oppikirja.

Kun helsinkiläisten kirja nojasi teoreettisesti ennen kaikkea (psykologiselle) oppimistutkimukselle, laajensivat turkulaiset tarkastelukulmaa myös opetustyön sosiologisiin, poliittisiin ja kulttuurisiin ehtoihin. Himangan teos laajentaa edelleen näkökulmaa filosofiseen ja historialliseen suuntaan. Filosofinen ja historiallinen ote läpäiseekin koko kirjan. Tekijä pureutuu perusteellisesti tarkastelemiensa ilmiöiden olemukseen. Olennaista kirjassa on, että pedagogiikka sidotaan lähtökohtaisesti kontekstiinsa eli siihen mikä on yliopiston idea, tarkoitus ja paikka maailmassa.

Johdannon jälkeen teos alkaa yliopiston olemusta pohtivalla luvulla (2) ”Mistä yliopistossa on kyse?” Siinä Himanka ensin paaluttaa nyky-yliopiston asemaa ja osaa nykyisen muutoshullunmyllyn rattaissa siirtyen sen jälkeen erittelemään yliopiston ideaa ja tehtäviä.

Hän nojaa tarkastelussa kuten kautta koko kirjan laajaan kirjallisuuteen, lukuisat filosofian klassikot ja nykyiset merkittävät korkeakoulunanalyttikot ovat mukana. Yliopiston tehtäviä hän jäsentelee kahdesta näkökulmasta: idealistisesta ja funktionaalisesta. Tätä jakoa hän myös soveltaa myöhemmissä tarkasteluissaan.

Luvussa kolme kirjoittaja pureutuu yliopisto-opetuksen historiaan. Hän ei tyydy aloittamaan keskiajan yliopistosta kuten monissa alan historiiteoksissa on tehty, vaan kelpo filosofina ottaa vauhtia Antiikin Kreikan oppineista. Hän luonnostelee kaksi mallia tai traditiota korkeimman opetuksen tavoitteista; aristoteelinen ”paremmin tietäminen” ja Platonin ajatteluun perustuva ”itsensä tunteminen”. Tämä kahtiajako läpäisee koko kirjan ja Himanka palaa siihen yhä uudelleen eri teemojen kohdalla. ”Itsensä tunteminen” edustaa korkeakoulupedagogiikan ja yliopisto-oppimisen korkeinta päämäärää, joka on pohjana vaikkapa yhtä hyvin hegeliläisessä sivistysajattelussa kuin humboldtilais-snellmanilaisessa yliopistokäsityksessä. Nykyaikaisessa pedagogiikassa tähän oppimisen ideaaliin viitataan muun muassa sellaisin käsittein kuin syväsuuntautuneisuus, itsereflektio tai metakognitiiviset taidot. Himanka on erityisen viehättynyt Sokrateen kyselevästä pedagogiikasta, jota hän kuvaa tämän geometrian opiskelua koskevan ”Opetusnäytteen” avulla todentaen samalla, ettei (korkeakoulu)pedagogiikan auringon alla suinkaan kaikki ole uutta. Sokrateen kyselevään menetelmään sisältyi monia niitä periaatteita, joiden nimeen nykyäänkin vannotaan, kuten opiskelija- ja oppimislähtöisyys, syväsuuntautuneisuus, reflektiivisyys.

Opetusta ruodittaessa on tietenkin pyrittävä ymmärtämään mitä on oppiminen. Sitä Himanka käsittelee luvussa 4. Tunnetusti oppimisesta on tuotettu lukuisia teorioita ja määritelmiä. Niitä kirjoittaja tuntee hyvin, mutta painopiste on oppimisen filosofisessa tarkastelussa. Yllätys ei ole, että hän on viehättynyt Hegelin käsityksestä oppimisesta itsetietoisuuden laajentamisprosessina. Yleensä Himanka on onnistunut kirjassa muotoilemaan sanottavansa niin, että myös filosofiaan vihkiytymättömät kykenevät seuraamaan hänen ajatuksiaan. Mutta kun hän pääsee käsittelemään oppimista kokemuksena ja erityisesti ruotimaan sitä, mitä fenomenologi Husserl erään luentosarjansa viimeisellä luennolla ”todella” sanoi, tarkastelu ajautuu sellaisiin sfääreihin, joissa juonen seuraaminen tuotti minulle suuria vaikeuksia. Mutta pääsääntöisesti hän kykenee vaikeatajuisenkin tarkastelun keskeltä kristallisoimaan olennaisia ideoita ja periaatteita, jotka ovat helposti ymmärrettävissä. Esimerkiksi monenkirjavassa oppimiskäsitteistössä olennaista on hänen mukaansa oppimisessa jako ulkoiseen ja sisäiseen säätelyyn.

Korkeakoulupedagogiikan lähtökohtia -luvussa (5) käsiteltävät teemat kuten opiskelijälähtöisyys, syvä- ja pintasuuntautuneisuus, reflektointi ja motivointi, ovat aiemmasta korkeakoulupedagogisesta kirjallisuudesta tuttuja. Mutta kunnioitettavan lukeneisuutensa ja käytännön kokemuksensa ansiosta Himanka kykenee luomaan niihin syvyyttä ja tuoreita näkökulmia. Esimerkiksi reflektion käsite avautui minulle aivan uudella tavalla. Motivoinnin problematiikkaa ja sen kulttuurisidonnaisuutta kirjoittaja elävöittää hauskesti omiin kokemuksiinsa perustuen kertoessaan esimerkiksi luennoillaan torkkuvista thaimaalaisopiskelijoista.

Luvussa 6 käsitellään korkeakoulupedagogiikan ehkä vaikeinta kysymystä: millaista on hyvä opetus? Tietenkään Himanka ei lähde antamaan kysymykseen yksielitteistä vastausta ja kieltäytyy yksisilmäisesti normittamasta yliopisto-opetusta, mihin jotkut korkeakoulupedagogit takavuosina uudistamispäissään sortuivat, muun muassa luentojen vastaisten kampanjoiden muodossa. Vaikka Himanka ei normita, intoutuu hän hiukan käsikirjamaisesti esittämään tukun erilaisia hyvää opetusta tai opettajaa kuvaavia listoja. Laskin, että ne sisältävät yhteensä yli 30 erilaista piirrettä(!) Näitä kiinnostavampina koin hyvän opetuksen diskurssien tarkastelun. Himanka esittelee muun muassa Skeltonin hyvän opetuksen neljä mallia: klassisen (liberaalinen), suorituslähtöisen, psykologisoidun sekä kriittisen. Ei ole vaikea arvata minkä näistä hän ottaa omakseen.

Luku 7 on omistettu sivistysyliopiston perimmäiselle tavoitteelle, tutkimuksen ja opetuksen ykseyden pohdiskelulle. Aluksi Himanka esittelee Hattien ja Marshin paljon siteeratun opetuksen ja tutkimuksen välistä yhteyttä analysoivan metatutkimuksen, jonka keskeinen tulos on, että yhteys on varsin heikko. Himanka kuitenkin suhtautuu johtopäätökseen varauksellisesti lähinnä tutkimusten metodeja epäillen ja alkaa etsiä ratkaisua dilemmaan yliopiston ideasta käsin. Olennaista ei tällöin olekaan tarkastella tutkimuksen ja opetuksen yhteyttä sinänsä, vaan sitä kuinka opetus voi perustua tutkimukseen ja millaista on tutkimukseen perustuva opetus. Himanka havainnollistaa oivaltavasti asiaa sosiaalipsykologiasta tutun JOHARI:n ikkunana tunnetun nelikenttämallin avulla. Tietysti lyhyt historiallinen katsaus Humboldt-yliopiston syntyyn ja Snellmanin ajatuksiin yliopistollisesta opiskelusta kuuluvat asiaan. Opetuksen ja tutkimuksen luonnollisesta ykseydestä yliopistossa hän toteaa hauskesti: ”Voin kyllä edetä hyppien yhdellä jalalla, mutta yhdessä jalat auttavat etenemisessä” (s. 182).

Viimeistä edeltävä luku on nimetty Opetuksen suunnitteluksi (8). Kyseessä on varsin perusteellinen tarkastelu opetussuunnitelman olemuksesta. Aluksi kirjoittaja tarkastelee 1950–1970-luvuilla klassikon asemaan noussutta Tylerin opetussuunnitelmamallia, jota myöhemmin myös paljon arvosteltiin sen behavioristisen osaamistavoiteasettelun vuoksi. Mutta yllättäen Himanka antaa Tylerille jonkinlaisen synninpäästön löydettyään tämän ajattelusta myös nykyaikaa puhuttelevaa laaja-alaista ja kriittistä tavoitteenasettelua. Myös nykyään varsin suosittu Biggsin linjakkaan opetuksen malli tulee luvussa esitellyksi. Kiintoisa oli itselleni entuudestaan tuntematon Grundyn yhteisöllisyyttä korostava opetussuunnitelmamalli. Myös arvioinnin tarkastelu saa sille kuuluvan osansa, samoin uudemmat kotimaiset yliopisto-opetussuunnitelmamallit. Luvussa Himanka nostaa esiin runsaasti mielenkiintoisesti omia henkilökohtaisia, opettavaisia kokemuksia omasta työstään ja urastaan. Oli kiinnostavaa lukea hänen pieleen menneestä ensimmäisestä luennostaan samoin kuin kuvauksia tekijän Helsingin yliopiston humanistisessa tiedekunnassa tehdystä ilmeisen onnistuneesta opetussuunnitelma- ja arviointityöstä. Ja luennoimisessakin Himanka kuvailee kasvaneen vaikeuksien kautta mestariksi. Luvun päättää kysymys ”Saako enää luennoida?” Ken kirjan lukee, saa siihenkin vastauksen, joskaan ei yksiselitteistä.

Kirjan päätösluvussa Himanka tarkastelee laaja-alaisesti yliopiston ja korkeimman opetuksen ja samalla tietysti yliopiston tulevaisuutta. Vaikka näkökulma on tässä kuten koko kirjassa valppaan kriittinen, hän ei missään vaiheessa vetäydy sivistysyliopistoromantiikan poteroon kauhistelemaan nyky-yliopiston rappiota sen joutuessa yhä enemmän taipumaan yhteiskunnan (taloudellisten) vaateiden edessä. Sen sijaan hän analysoi yliopisto-opetuksen viimeaikaisempia globaaleja virtauksia kuten sen siirtymistä tietoverkkoihin (esimerkiksi MOOCit) pohtien niihin sisältyviä mahdollisuuksia, rajoituksia ja seurauksia yliopistojen uudessa kilpailutilanteessa. Samaan aikaan kun akatemian perinteinen aura näyttää vääjäämättömästi himmenemisen merkkejä Himanka ei sorru pessimismiin, vaan näkee myös toivoa perinteisten arvojen ja tavoitteiden säilymisestä yliopisto-opetuksessa. Yksi tällainen toivon kipinä on Hongkongin yliopistoille laadittu yhteinen opetussuunnitelma, Common Core, johon tekijä näkee sisältyvän kirjassaan esittämät ideat yliopistosta ja korkeimmasta opetuksesta.

Kokonaisuutena Juha Himanka on onnistunut kirjoittamaan erinomaisen kirjan. Se ei ole vain tervetullut lisä kahteen alussa mainitsemaani korkeakoulupedagogiikan oppikirjaan, vaan se on laaja-alaisuudessaan ja syvällisyydessään suomalaisittain merkittävä uusi avaus. Erityisen ilahduttavaa on se, että vielä jotkut jaksavat tehdä vanhan hyvän ajan tapaan

monografiaoppikirjoja toimitettujen teosten sijaan. Tämä näkyy myös kirjan tarkoin mietittynä, eheänä ja loogisena kokonaisuutena. Luin teosta syvästi sivistyneen yliopistomiehen puheenvuorona sivistysyliopiston säilyttämisen puolesta. Ja opetushan on mitä keskeisemmässä asemassa tässä puolustustaistelussa. Itsekin yliopiston voimakkaat muutokset eläneenä joudun hieman haikeana toteamaan, että kirjasta jää vaikutelma, että korkeinta opetusta tähystellessään Himangan toisen jalan paino lepää rauniokiven päällä, joka muistuttaa jostakin lopullisesti kadotetusta.

Teosta pitää tietenkin suositella kaikille korkeimman opetuksen parissa askarteleville, tieteenalaan ja opinahjoon katsomatta. Kirja antaa paljon aineksia akateemiselle opettajalle etsiä ja löytää omalle opetustyölleen vankat teoreettiset perusteet. Helpolla kirja ei lukijaansa päästä. Se ei suinkaan ole kiireisen opettajan käsikirja. Laaja lähdeluettelo on oikea aarreaitta tähän tarkoitukseen. Kirjassa on myös niin paljon yli opetuksen menevää, ajatuksia herättävää asiaa ja sivistystä, että sitä voi suositella myös käytettäväksi oppikirjana ainakin opinnoissaan pidemmälle edenneille opiskelijoille.

Kirjan lopussa Himanka siteeraa McInturea, jonka mukaan yliopistokoulutuksen tavoitteena on opettaa ihmisiä tietämään mitä he tässä maailmassa tekevät. Myös päättäjien ja korkeakoulumanagerienkin olisi syytä lukea Himangan teos, jotta he edes hitusen ymmärtäisivät mitä ovat tekemässä ja mihin ovat osaltaan valtansa puitteissa viemässä korkeimman opetuksen edellytyksiä nykyisessä ja tulevassa yliopistossa.

Lähteet

Lindblom-Ylänne, S. & Negvi, A. 2003. (toim.) Yliopisto- ja korkeakouluopettajan käsikirja. Helsinki: WSOY.

Murtonen, M. 2017.(toim.) Opettajan yliopistolla. Korkeakoulupedagogiikan perusteet. Tampere: Vastapaino.